

6. Xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosatni amalga oshirish sohasidagi ustuvor yo'nalishlar. 17 Avgust 2020 y. "Taraqqiyot strategiyasi" markazi. <https://strategy.uz/index.php?news=1041&lang=uz2>

7. Tadjikistan prodoljacet izuchat' vozmojnie effekti ot prisoedineniya respubliki k YeAES. [Tajikistan continues to study the possible effects of the republic's accession to the EAEU]14.01.2015г.<http://ca-news.org/news:1137408>

QARAMAL JUNXORLARI (Ádebiyat maǵlıwmatları analizi)

Gaypnazarov S., F.S.Pulotov

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali

Annotaciya: Bul maqalada bugingi kunda qaramallar arasında en' ko'p ushrasatug'in ha'm sharwashılıq xojalıqlarına u'lken ekonomikalıq ziyān jetkizetug'in junxor ektoparazitler haqqında ilimiy a'debiyat maǵlıwmatları bayan etilgen.

Summary: This article describes the data of scientific literature about the bovicola ectoparasites, which are the most common among cattle today and cause great economic damage to livestock farms.

Gilt so'zler: Bovikola, giperkeratoz, intensiv, imago, lishinka, immigraciya, junxor, ekstensiv, ektoparazit, endoparazit.

Kirisiw. Song'ı jıllarda sharwashılıqtı da'ri-darmanlar, insektecidler ha'm basqa preparatlar menen ta'miyinleniwnin' qıyınlasıwı, haywanlar migraciyasının' asıwı, sharwashılıq imaratlarındag'ı sanitariya jag'dayının' jamanlasıwı sebepli qaramallar arasında ektoparazitlerdin' a'sirese junxorlardın' ju'da' tez ko'beyiwleri kuzetilip atır. Bul bolsa sharwa mallarının' o'nimdarlıg'ın asırıw ha'mde xalıqtı sapalı ha'm ekologiyalıq taza sharwa o'nimlerine bolg'an talabın qandırıw siyaqlı juda u'lken mashqalalarg'a sheshim tabıwda qıyınshılıq tuwdırıp atır.

Junxorlar qaramallar arasında en' ko'p tarqalg'an ektoparazit bolıp, qaramallarda ku'shli tınıshsızlanıwdı shaqıradı, ju'nleri tusedi, terisi dermatit ha'm giperkeratozg'a ushraydı, ishteyi to'menleydi, na'tiyjede jas mallar o'siw ha'm rawajlanıwdan artta qaladı, sawın sıyırlardın' sut o'nimdarlıg'ı 30-50 payızg'a azayadı, ayırım waqıtları ulıwma su't beriwden toqtaydı. Budan tısqarı olar ko'pshilik yag'nıy viruslı, bakterial, zamarıqlı ha'm gelmintoz kesellik qozg'atıwshılarının' tasıwshıları bolıp esaplanadı, ayırım dereklerde adam organizmine o'tib jasay alıwı da dizimge alıng'an.

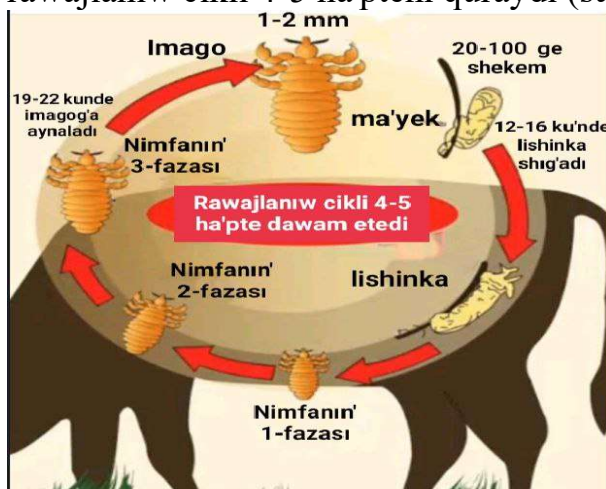
Ha'zirgi waqıtta, Qaraqalpag'ıstan Respublikası sharayatında qaramallar arasında junxorlardın' tarqalıwın, faunası, biologiyasın uyreniw, zamanago'y emlew usulların islep shıg'ıw ahmiyetli ilmiy-a'meliy mashqala bolıp esaplanadı.

Izertlew usuli. Terilgen shıbın-shirkey turleri araxnoentomologiya laboratoriyasında qollanba ha'm anıqlawshı kesteler («Определитель пухоедов (Mallophaga) домашних животных»). Фауна СССР. М.,-Л.: изд. АН СССР, 1940; Пухоеды. Часть 1. изд. АН СССР, 1959, Д.И.Благовещенский) ha'm basqa arnawlı a'debiyatlar ja'rdeminde anıqlanadı.

Junxorlar pu'tkil jer ju'zinde qaramallar arasında en' ko'p tarqalg'an ektoparazit bolıp, *Arthropoda* tipine, *Insecta* klasına, *Mallophaga* otriyadına, *Trichodectidae* shan'arag'ına, *Bovicola* awladına, *Bovicola bovis* turine tiyisli hashorat bolıp tabıladı [1].

Bovicola bovis – 1,0-2,0 mm uzunlıqtag'ı kishi, qanatsız, denesi uzınshaq oval ta'rizli, jalpaq, qon'ır sarg'ısh ren'degi shıbın-shirkey bolıp, awız apparatı kemiriwshi tipinde, kózleri jaqsi rawajlanbag'an, ush jup kishi ayaq alaqańı tırnaq penen tawsıladı, qarın ta'repi segmentlengen, ju'n ha'm tuksheler menen turine qaray qaplang'an, 8-9 buwınnan ha'm altı jup dem alıw jolınan ibarat boladı[8].

Rawajlanıw cikli. O'mir suriw da'wirinde tiykarg'ı xojayın denesinde, yag'nıy ma'yek qoyg'annan baslap imago fazasına shekem o'mir suretug'in shıbın-shirkey bolıp, imago formaları 31-41 ku'n dawamında jasaydı, usı da'wir dawamında urg'ashı junxorlar atalanıp 20-100 he shekem ma'yekti qaramaldın' ju'n piyazshasınan 1-3 mm biyiklikte analıq suyıqlıg'ı ja'rdeminde jabıstıradı. Ma'yekten 12-16 ku'nnen keyin lishinka shıg'adı ha'm azıqlanıwdı baslaydı, lishinkalar ush ma'rte tulep 19-22 kunnen keyin er jetken - imagog'a aylanadı [2]. Ulıwma rawajlanıw cikli 4-5 ha'pteni quraydı (suwret 1-2).

Suwret 1. Junxorlardın' rawajlanıw cikli

Suwret 2. Bovicola bovis junxorlarının' lishinka ha'm imago fazaları

Patogenez. Junxorlar qaramal terisi juzesinde o'rmelep ju'rip, o'zlerinin' ku'shli rawajlang'an jaqları menen epidermis toqımaları menen azıqlanadı, terinin' nerv ushların qıdıqlawı bolsa juda' ku'shli qishi w keltirip shıg'aradı, na'tiyjede ju'nler tu'sedi, teri dermatit ha'm giperkeratozg'a ushraydı. Budan tısqarı, junxorlar azıqlanıw waqtında jarasa silekeyin ajratadı, bul qaramal organizmi ushın qawip bolıp, qannın' uyıwına qarsılıq qıladı [3].

Qaramallardın' junxorları tiykarınan sanitariya-gigiyena, azıqlandıırıw ha'm saqlaw sharayatlardı talapqa juwap bermeytug'in xojalıqlarda ko'birek ushrawı

aniqlandi. Qaramallardı uzaq waqıt transpartirovka qılıw, yag'nıy bir ma'mleketten ekinshi ma'mleketke alıp keliw (migraciya) dawamında, junler, teri shiyki zatı ha'm suw(shomıldırğ'anda ha'm suw ishiw waqtında) arqalı da junxorlardın' tarqalıwı guzetiledi [4, 6].

Junxorlar ha'r dayım parazitlik qılıp o'mir su'rip sebepli haywanlar denesinde jıldın' barlıq ma'wsimleri dawamında ushrawı guzetiledi. Biraq olardıń' ekstensivligi ha'm intensivligi ma'wsimlerge, klimat ha'm xojalıqtın' sanitariyalıq jag'dayına, sharwashıqtı basqarıw sistemasına ha'm basqa ko'plegen ekologiyalıq faktorlarg'a baylanıslı ha'r qıylı o'tedi. Qoralardag'ı joqarı ıg'allıq ha'm qolaylı temperatura qıs aylarında ku'n nurının' jetispewi, haywan junlerinin' uzın bolıwı, olardıń sapasız azıqlandıırıwı ha'm tıg'ız saqlanıwı junxorlardın' rawajlanıwı ha'm tez trqalıwı ushın qolaylı sharayıt tuwdırıwı anıqlandı. Jaz aylarında haywanlar jaylawg'a shıg'arladı, ku'n nurı ha'm qurg'aqlıq ta'sirinde ha'm haywanlardın' tulewi aqıbetinde olardıń sanı ju'da' azayıp ketiwi guzetiledi. [5, 7].

Sonın' menen, junxorlar qaramallar denesinde jıldın' barlıq, ko'binese qıs ha'm ba'ha'r mawsimlerinde edi ko'p tarqalg'an dominant ektoparaxitlerden biri bolıp, sharwashılıq xojalıqlarına ju'da' u'lken ekonomikalıq zıyan keltiriwi, yag'nıy jas haywanlar o'siw ha'm rawajlanıwdan artta qalıwı, sawın sıyırlardıń' su't o'nimdarlıg'ın 30-50 payızg'a kemeyiwine alıp keliwi anıqlandı.

Paydalanılğan ádebiyatlar

1. Акбаев Р.М., Пуговкина Н.В. “Бовиколёз крупного рогатого скота в животноводческих хозяйствах Московской области” // Журнал “Ветеринария”, Изд. “Логос Пресс” (Москва), - 2017.- № 1,- С. 10-13.

2. Благовещенский Д.И. «Определитель пухоедов (Mallophaga) домашних животных». Фауна СССР. М.,-Л.: изд. АН СССР, 1940.

3. Pulatov, F. S., Rakhimov, M. Y., Sh, I. A., Boltaev, D. M., & Saifiddinov, B. F. (2022). Ecogenesis of ectoparasites of agricultural animals. *Eurasian Med Res Period*, 6, 165-167.

4. Pulatov, F. S., Sh, I. A., Rakhimov, M. Y., Abdullaeva, D. O., Sayfiddinov, B. F., & Ruzimurodov, A. R. Fauna and ecology of zooparasites in zoobiocenoses. *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation*, 32(2).

5. Пулотов, Ф., & Сайфиддинов, К. (2022). Экология болтов крупного рогатого скота. *Перспективы развития ветеринарной науки и её роль в обеспечении пищевой безопасности*, 1(2), 159-162.

6. Пулотов, Ф. (2000). Эктопаразиты животных. *in Library*, 1(1), 209-210.

7. Pulotov, F. S. Treatment of Cattle from Bovicoliosis.

8. Болтаев Д.М., Пулотов Ф.С. Эпизоотология козьего мехоеда. Web of Scholars: журнал многомерных исследований. 2022;1(4):121-4.